

О.А. Дадаходжаев,
ТДЮУ мустақил изланувчиси

ТАШУВЧИНИНГ ФУҚАРОЛИК ЖАВОБГАРЛИГИНИ МАЖБУРИЙ СУҒУРТА ҚИЛИШ ШАРТНОМАСИДА СУҒУРТА ҲОДИСАСИНИ АНИҚЛАШ МУАММОЛАРИ

Аннотация: Мақодала Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги асосида ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш шартномаси, унинг тузилиши ва суғурта ҳодисасини аниқлаш масалалари ёритилган, шунингдек, тегишли амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: шартнома, ташувчи, фуқаролик жавобгарлиги, мажбурий суғурта, суғурта ҳодисаси.

Аннотация: В статье рассмотрены договор обязательного страхования гражданской ответственности гражданской ответственности перевозчика по законодательству Республики Узбекистан, вопросы структуры договора и определения страхового случая, также разработаны соответствующие практические предложения.

Ключевые слова: договор, перевозчик, гражданская ответственность, обязательное страхование, страховой случай.

Annotation: The article deals with the contract of compulsory insurance of civil liability of the carrier under the legislation of the Republic of Uzbekistan, the structure of the contract and the definition of the insured event, also developed relevant practical proposals.

Key words: contract, carrier, civil liability, compulsory insurance, insured event.

Профессионал жавобгарликни суғурталаш касбий таваккалчилик хавф-хатарининг оқибатларини юмшатиш ва жабрланувчининг манфаатларини таъминлаш воситаси сифатида аҳамиятлидир. Шу боис суғуртанинг мазкур тури хорижий мамлакатлар амалиётида узоқ вақтдан буён қўлланилиб келинади. Ўзбекистонда эса жавобгарликни суғурта қилиш амалиёти нисбатан кечроқ амал қила бошлади ва асосан транспорт воситаларининг эгалари, ташувчилар ҳамда иш берувчиларнинг фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш кўринишида намоён бўлмоқда. Бунда профессионал жавобгарликни суғурта қилиш сифатида фақат ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини ажратиб кўрсатиш мумкин. Чунки бугунги кунда мамлакатимизда профессионал жавобгарликни суғурта қилиш соҳасида фақат ташувчининг жавобгарлигига нисбатан махсус қонун қабул қилинган бўлиб, профессионал жавобгарликни суғурта қилиш эса суғурта муносабатларига оид умумий қоидалар билан белгиланади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 669-моддасига биноан, агар шартномада тарафлар бошқача тартиб ва шартларни белгилаб қўйган бўлмаса, шартномада назарда тутилган объектни ёки ишлар мажмуини пудратчи ўз ҳисобидан суғурталаши шарт.

Суғурталаш мажбурияти юклатилган тараф қурилиш пудрати шартномасида назарда тутилган тартибда иккинчи тарафга шартнома шартларига мувофиқ суғурта шартномаси тузганини тасдиқловчи далилларни, шу жумладан суғурта қилувчи, суғурта суммаси миқдори ва суғурталанган таваккалчиликлар тўғрисидаги маълумотларни тақдим қилиши керак.

Мазкур қоидадан пудратчи ўз фаолиятининг, яъни таваккалчилик хавфини суғурталаши лозимлиги аниқлаштилади ва профессионал жавобгарликни суғурталашнинг алоҳида тури сифатида эътироф этилади. Шу жиҳатдан олганда муайян таваккалчиликка асосланган кўплаб касбларда фуқаролик жавобгарлигини суғурталашнинг норматив-ҳуқуқий базаси ва стандартлари аниқ тартибга солинмаган ва белгиланмаган, шунингдек фуқаролик жавобгарлик муносабатлар тизими орқали етказилган зарарни қоплаш амалиёти ҳам етарли даражада ривожланмаган.

Профессионал (касбий) жавобгарликни суғурталаш ўзининг касбий фаолиятини амалга оширишда учинчи шахсларга моддий зарар етказиши мумкин бўлган турли категориядаги шахсларнинг мулкӣ манфаатларини суғурталаш турларини бирлаштиради.

Суғурталаш – зиёнларни қоплашнинг нисбатан универсал ва ишончли иқтисодий механизми ҳисобланади, бунда профессионал шахсда вужудга келадиган хавф-хатар учун жавобгарликни муайян ҳақ эвазига суғурта компанияси ўз зиммасига олади. Бугунги кунда профессионал фаолият билан шуғулланаётган шахсларда суғурта ҳимоясига бўлган эҳтиёж ошиб бормоқда, чунки, бозор муносабатлари ривожланиб бориши билан суғурта соҳасида ҳам рақобат кучайиши ва профессионал фаолият билан шуғулланувчи шахсларда уларнинг касбий фаолияти бўйича суғурта полисининг бўлиши, ушбу шахсга нисбатан миқдорлар ва бизнес ҳамкорлар олдида ишчанлик бўйсинишига хизмат қилади [1, 3-бет].

Жаҳоннинг бир қатор мамлакатларида касбий жавобгарликни суғурталаш – суғурта компаниялари яхши даромад олиб келадиган, профессионал фаолият билан шуғулланувчи шахсларга эса эртанги кунга ишонч ва уларнинг бизнесига барқарорлик олиб келадиган суғуртанинг бардавом ривожланаётган соҳасидир. Шу сабабли профессионал фаолият турларидан бири бўлган ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш соҳасида махсус қонун ҳужжати амал қилади.

Ўзбекистон Республикасининг “Ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш тўғрисида”ги Қонунида **суғурта ҳодисаси** — ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш шартномаси амал қилиши даврида йўловчиларнинг ҳаёти, соғлиғи ва (ёки) мол-мулкига зарар етказилганлиги учун ташувчининг фуқаролик жавобгарлиги юзага келганлигининг белгиланган тартибда тасдиқланган факти сифатида белгиланган (Қонуннинг 3-моддаси).

Юридик адабиётларда профессионал жавобгарликни суғурта қилишда суғурта ҳодисасига нисбатан қонунчиликдаги ёндашувда бир қатор фикрлар билдирилган. Жумладан, С.Л.Сотниковнинг таъкидлашича, амалдаги қонунчиликда суғурта ҳодисаси касбий фаолиятни суғурталашга қаратилмаган. Қонунда шакллантирилган суғурта ҳодисасининг модели – аниқ юридик фактга йўналтирилган бўлиб, суғуртанинг бошқа турлари учун мақбул ҳисобланади, чунки уларда суғурта ҳодисаси муайян ҳолат (воқеъа, ҳодиса) билан боғлиқдир. Бироқ касбий фаолиятни суғурта қилиш учун бундай модель қўлланилиши мумкин эмас, бинобарин бунда ҳодиса эмас, балки ўзининг табиатига кўра ҳуқуқӣ муносабат бўлган жавобгарлик суғурта қилинади [2, 20-бет].

А.В.Гарбарнинг фикрича, ҳодиса юз берганлигини тан олиш учун етказилган зарарни суғурта ҳодисаси деб баҳолаш, ҳодиса ва унинг оқибатида етказилган

зарар ўртасидаги сабабий боғланишни аниқлаш лозим. Ўз навбатида, суғурта тўловини олиш учун тегишли ҳодиса рўй беришининг ўзи етарли эмас, бироқ бунда юридик аҳамиятга эга бўлган бир қатор ҳаракатларни амалга ошириш, яъни белгиланган муддат суғурталовчини суғурта ҳодисаси юз берганлиги ҳақида хабардор қилиш, суғурта ҳодисаси юз берганлигини ва зиёни миқдорини тасдиқловчи ҳужжатларни тақдим этиш зарур [3, 16-17 бетлар].

Е.В.Андреевнинг таъкидлашича, касбий фаолият жавобгарлигини суғурта қилиш суғурта ҳодисаси бўлиб, зарар эмас, ҳуқуқбузарлик (хато) ҳисобланади. Шу сабабли хато, суғурта шартномаси амал қилиши даврида рўй берган ҳуқуқбузарлик натижасида вужудга келган зарар қопланади [4, 35-бет].

И.А.Волкованинг ёзишича, касбий фаолиятни суғурталаш объекти субъектив тус касб этади, яъни суғурта ҳодисаси рўй бериши ташқи омиллар – бахтсиз ҳодиса, табиат ҳодисалари, бошқа кишиларнинг ҳаракатига боғлиқ бўлмайди, балки турли хилдаги профессионал фаолиятни амалга ошираётган шахсларнинг квалификациясига алоқадордир. Касбий мулккий жавобгарликни суғурталаш объект бўлиб, мулккий суғурта манфаати, яъни ушбу суғуртанинг моҳияти – яъни, нима суғуртланганлиги – мулккий жавобгарлик ҳисобланади [5, 131-бет].

Фикримизча, ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини мажбрий суғурта қилиш шартномасида суғурта ҳодисаси бўлиб, фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлиқнинг юзага келиши ва унинг тегишли асослар ва шартларга кўра белгиланиши саналади. Йўловчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига зарар етганлигининг ўзиёқ фуқаролик жавобгарлигини белгилаш учун асос ҳисобланмайди. Бундан ташқари, ташувчининг ҳаракатларида ҳуқуқбузарлик, анъанавий тартибдаги сабабий боғланиш ҳамда айб бўлиши талаб этилади. Айнан мазкур тўрт компонент – зарар, ҳуқуқбузарлик, сабабий боғланиш ва айбнинг мавжудлиги бир вақтнинг ўзида ва тўлиқ уйғунлиқда намоён бўлса, ташувчининг фуқаролик жавобгарлиги юзага келади. Шу сабабли амалдаги қонунчилик суғуртанинг мазкур тури учун суғурта ҳодисаси сифатида “фуқаролик жавобгарлик юзага келганлигининг белгиланган тартибда тасдиқланган факти”ни назарда тутадиги, фикримизча бундай ҳолат мазкур муносабатларда фақат бир томон суғурталовчининг манфаатларини ифодалайди. Чунки, йўловчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига зарар етказилиши ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини вужудга келтирмаслиги, зарар учинчи шахснинг айбли ҳаракати натижасида юзага келиши ёхуд ташувчининг жавобгарлигини истисно этадиган ҳолатлар мавжуд бўлиши мумкин, бу ҳолатда суғурталовчи учун йўловчига етказилган зарарни қоплаш бўйича суғурта товонини тўлаш мажбурияти пайдо бўлмайди. Бу эса ташувчи, суғуртанинг ушбу турида суғурта қилдирувчининг миждога етказилган зарарни қоплаш билан боғлиқ муаммоларни келтириб чиқариши мумкин.

Таъкидлаш лозимки, “суғурта ҳодисаси” тушунчасининг моҳиятини аниқлаш суғуртанинг алоҳида турлари учун муҳим аҳамият касб этади. Суғурта ҳодисаси рўй бериш билан суғурта ҳуқуқий муносабатини реализацияси амалга оширилади. “Суғурта ҳодисаси” термини латинча “casus” сўзидан келиб чиққан бўлиб, қулаш, ҳалокат, ҳодиса, ҳолат, воқеа, сабаб маъноларини англатади. Суғурта амалиётида эса “суғурта ҳодисаси” термини турли маъноларда қўлланилади. Биринчидан, ушбу категорияни амалга оширилган та-

ваккалчилик, иккинчидан – юз берган йўқотиш, учинчи – хавф-хатар сифатида талқин этишади. Бироқ кўп ҳолларда ушбу элемент ўзининг легал маъносидан – содир бўлган суғурта ҳодисаси сифатида фойдаланилади [6, 146-бет]. “Суғурта ҳодисаси”нинг тушунчаси, - деб ёзади В.И.Серебровский, - суғурта ҳуқуқий муносабат учун жуда муҳим ҳисобланади. Бинобарин, суғурта ҳодисаси рўй бериши билан суғурта ҳуқуқий муносабатини реализация қилиш, яъни унинг асосий функцияси – суғурта қилувчи томонидан суғурта ҳақини тўлашнинг бажарилиши тўғрисида гапириши мумкин. Суғурта ҳодисаси рўй берганича, ушбу функцияни бажаришга нисбатан ишонч мавжуд бўлмайди. Шу жиҳатдан суғурта ҳодисаси содир бўлиши суғурта қилувчининг жавобгарлигини вужудга келтирадиган ҳал қилувчи воқеа ҳисобланади [7, 403-бет].

Моҳиятан, аниқ суғурта ҳодисалари рўйхатининг қонунчиликда белгиланганлиги касбий фаолиятни суғурта қилишни амалга оширишга нисбатан асосий тўсиқ ҳисобланади. Эътироз билдиришнинг юридик асоси бўлиб тадбиркорлик фаолиятини амалга ошираётган субъектнинг шартномавий мажбуриятларни бузиши ҳисобланади, шунингдек эҳтиёткорлик ва касбий малака даражаси белгиланган компенсация талабларига мос келмаслик ҳолатлари оқибатида контрагентга зиён етказилади. Ўз навбатида, суғурта таваккалчилигини амалга оширилишини ифодаловчи категория бўлиб суғурта ҳодисаси ҳисобланади ва унинг рўй бериши билан қонун чиқарувчи суғурта қилувчига суғурта тўловини амалга ошириш мажбуриятини юклайди [8, 26-бет].

Тадбиркорлик фаолияти таваккалчилигини суғурта қилиш шартномасида суғурта ҳодисасини аниқлашда тарафлар рўй бериши суғурта қилдирувчи учун номақбул бўлган ва суғурта қилувчига суғурта товонини тўлаш мажбуриятини юклайдиган ҳолатларни келишиб оладилар. Агар ҳолат шартномада белгиланган талабларга тўлиқ жавоб берсагина суғурта ҳодисаси ҳисобланади. Тадбиркорлик фаолияти таваккалчилигини суғурта қилиш шартномасини тузишда тарафлар аниқ хавф-хатарни унинг белгиларини тавсифлаган ҳолда келишиб олишлари лозим [9, 43-47 бетлар]. Умумий маънода суғурта ҳодисаси деганда, тасодифан рўй бериши оқибати учун суғурта шартномаси тузиладиган аниқ ҳаётий вазиятлар ёки ҳолатлар мажмуи: ёнгинлар, сув тошқини, ер қимирлаши, учинчи шахсларнинг ҳуқуққа хилоф хатти-ҳаракатлари тушунилади. Бунда хавф-хатар аниқ, бироқ унинг юз бериши эҳтимоллий (тасодифий) тусга эга бўлади [10, 62-69 бетлар].

А.Козлова ва Е.Поповаларнинг таъкидлашича, тадбиркорлик фаолияти таваккалчилигини суғурта қилиш суғуртанинг алоҳида таваккалчилик билан уйғунлашган ўзига хос ихтисослашган соҳаси ҳисобланади. Бу эса кўплаб мутахассислар томонидан фақат айрим суғурталовчиларгина бундай турдаги таваккалчиликни эркин суғурталашлари мумкинлигини, чунки бунда эътирознинг юзага келиши эҳтимоли юқорилигини таъкидлашлари учун асос бўлади. Суғурта ҳодисасини аниқлаш таваккалчиликнинг турли омиллар билан боғлиқ бир қатор модификация (ўзгартириш)ларни назарда тутати. Суғурта ҳодисасини ифодалашда истеъмолчиларга етказилган зарарларни вужудга келтирадиган эҳтимоллий касбий хатоларнинг қатъий рўйхатини олдиндан аниқлаш мумкин бўлмайди [11, 50-бет].

Фуқаролик ҳуқуқи фанида суғурта ҳодисасининг турли таърифлари мавжуд. В.И.Серебровский ушбу тушунчани қуйидагича талқин этади: агар хавф-хатар фақат маълум ҳодисанинг рўй бериш имконияти бўлса ва унинг натижасида суғурта амалга оширилса, суғурта ҳодисаси бўлиб юз берган ҳодиса ҳисобланади [12, 402-бет]. Мазкур ҳолатда муаллиф суғурта шартномасида назарда тутилган ҳодисанинг юз бериш фактидан келиб чиқади. И.А.Покровский суғурта ҳодисасини ҳеч бир инсон кучи олдини олиши мумкин бўлмаган ёки бошқача айтганда енгиб бўлмайдиган куч ҳисобланган, тасодифий ва фавқулодда тусдаги бахтсизлик сифатида тавсифлайди [13, 400-бет]. Таклиф этилаётган таърифда суғурта ташкилотининг тасодифийлик белгисига урғу берилган. Бироқ суғурта ҳодисаси бахтсиз ҳодиса билан узвий боғлиқ бўлишига қарамадан, ушбу тушунчаларнинг уйғунлигини таъкидлаб бўлмайди, чунки суғурта шартномасини амалга ошириш учун асос бўлган фақат мол-мулк ёки шахс билан боғлиқ бахтсизлик фактининг ўзи суғурта қилдирувчи (наф олувчи)да суғурталовчидан суғурта товонини тўлашни талаб қилиш ҳуқуқи вужудга келиши учун асос бўлмайди [14, 82-бет].

В.Б.Гомелля суғурта ҳодисасини, агар бу суғурта шартномасида ёки қонунда назарда тутилган бўлса, предмет сифатида суғурта жорий этиладиган ва унинг рўй бериш билан суғурта қилувчида суғурта қилдирувчи, суғурталанган шахс, наф кўрувчи, ворисга суғурта товонини тўлаш мажбурияти юкланишидан юз берган ҳодиса (вужудга келган суғурта таваккалчилиги) деб тавсифлайди ва суғурта шартномасида назарда тутилган ҳодиса юз бериши фактига эътибор қаратади [15, 75-бет].

Ушбу таърифда муаллиф суғурта шартномасида назарда тутилган суғурта қилдирувчининг асосий мажбуриятини очиб беради. Суғурта ҳодисасига нисбатан шунга ўхшаш таъриф И.Т.Балабанов ва А.И.Балабановлар [16, 80-бет], шунингдек Т.А.Яковлев ва О.Ю.Шевченколар [17, 30-бет]томонидан ҳам билдирилган. Н.Г.Кабанцева ҳам ушбу позицияни қўллаб-қувватлайди ва ушбу категорияни иқтисодий нуқтаи назардан кўриб чиқади [18, 10-бет]. Ю.А.Сплетухов ўзининг асарларида касбий фаолият жавобгарлики суғурта қилишда суғурта ҳодисасининг юз бериши мутлақо субъектив омиллар – ўзининг касби бўйича ишни амалга ошираётган шахс ва унинг хизматчилари ҳаракатининг тусига боғлиқлигини таъкидлайди. Суғурта шартномаси шартларида рўй бериши оқибатида суғурталовчининг зиммасига жавобгарлик юкланадиган суғурта қилдирувчи (суғурталанган шахс) ва унинг хизматчилари ҳаракатлари рўйхати аниқ белгиланиши лозим. Одатда шартнома суғурталовчи суғурта қилдирувчи (суғурталанган шахс) ва унинг хизматлари ўз мажбуриятларини ҳалол ва компетентли ижро этганлари ҳолда фақатгина касбий билимлар ва кўникмалардан омадсиз фойдаланганларида жавобгар бўлишини белгилайди [19, 173-бет].

В.А.Щербаков ва Е.В.Костиналарнинг фикрича, касбий фаолиятнинг жавобгарлигини суғурталаш суғурта ҳодисасининг юз бериши сифатида мутахассис (суғурта қилдирувчи)нинг мижозга етказилган моддий зарари ва унинг миқдори учун мулкий жавобгарлигини белгилаш ҳақидаги суднинг қарори қонуний кучга кириши сифатида тан олинади. Бундан ташқари, суғурта ҳодисаси эътирозни судгача ҳал этиш босқичида суғурта қилувчининг учинчи шахсларга

зарар етказганлиги учун жавобгарлик факти аниқланганда, бироқ бунинг учун хусусий амалиёт мутахассислари томонидан зарар етказилганлик факти асосли далиллар тақдим этилганда тан олинishi мумкин [20, 122-бет]. Касбий жавобгарлики суғурта қилиш шартномаси хусусий амалиёт мутахассиси касбий фаолиятини амалга оширишда ўз ҳаракати учун жавобгар бўлиши лозим бўлган учинчи шахс фойдасига тузилган ҳисобланади. Бироқ бу конструкция наф кўрувчи учун ҳам, суғурта қилувчи учун ҳам номақбулдай кўрилади. Бу вазиятда жабрланувчи суғурта пулини олиши учун узоқ вақт сарфлаб суд таомилидан ўтиши, суднинг қарорини ижрога қаратиши лозим бўлади. Қолаверса, суғурта қилувчи ҳам суғурта ҳодисасини суд тартибида кўриб чиқишдан манфаатдор бўлмаганлиги сабабли ҳам ўзининг ходимларини ва вақтини ажратмайди. Масалан, касбий фаолиятнинг ўзига хос тури бўлган адвокат жавобгарлигини суғурталаш мисолида кўрадиган бўлсак, адвокат касбий хатоликка йўл қўйилганлиги ҳолатини юридик хизматлар бозорида ўзининг ишончлик обрўсига путур етиши нуқтаи назаридан ошкор қилишни истамайди. Айнан шундай фикрни ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини суғурталашга нисбатан ҳам татбиқ этиш мумкин. Шу сабабли тадбиркорлик таваккалчилиги хавфини суғурта қилишга оид, хусусан ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини суғурталашга оид қонун ҳужжатларини такомиллаштиришда суғурта ҳодисасини аниқлашнинг шундай моделини белгилаш лозимки, бунда суғурта ҳодисаси нафақат суднинг қарори асосида ташувчи жавобгар бўлганлик факти белгиланганидан кейин, балки суғурта ҳуқуқий муносабатининг барча иштирокчилари томонидан тан олинishi факти аниқланиши лозим.

Тадбиркорлик фаолияти таваккалчилиги хавфини суғурталашда, шунингдек касбий жавобгарлики суғурталашда, хусусан ташувчининг фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилишда жабрланувчи (наф кўрувчи) шахсга зарар етказилганлик ҳодисаси эмас, балки улар томонидан суғурта қилдирувчига касбий фаолиятидаги хатоликка йўл қўйганлик ва бунинг оқибатида жабрланувчига зарар етказилганлик учун эътироз билдирилиши суғурта ҳодисаси ҳисобланаши ҳақида мутахассислар томонидан айрим фикрлар билдирилган [21, 43-47 бетлар]. Бир томондан қараганда, бу ҳолатда суғурта ҳодисасига хос бўлган тасодифийлик белгиси мавжуд бўлмайди, чунки жабрланувчида суғурта қилдирувчига нисбатан эътирозни билдириш ёки билдирмасликни танлаш ҳуқуқи мавжуд бўлади. Фуқаро қонун чиқарувчи томонидан ўзига тақдим этилган ҳуқуқдан қандай фойдаланишни ўзи ҳал этиши лозим. Агар у ўз ҳуқуқини амалга оширишни хоҳласа, бу ҳолатда суғурта қилдирувчи ва суғурталовчи ўртасида суғурта ҳуқуқий муносабати юзага келади ва суғурта ҳодисасини аниқлаш лозим бўлади. Бунда суғурта таваккалчилик туси эгаллигини ҳисобга олиш зарур. Ўзбекистон Республикасининг “Суғурта фаолияти тўғрисида”ги Қонунининг 3-моддасига кўра, суғурта деганда юридик ёки jisмоний шахслар тўлайдиган суғурта мукофотларидан шунингдек суғурталовчининг бошқа маблағларидан шакллантириладиган пул фондлари ҳисобидан муайян воқеа (суғурта ҳодисаси) юз берганда ушбу шахсларга суғурта шартномасига мувофиқ суғурта товонини (суғурта пулини) тўлаш

йўли билан уларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш тушунилади.

Суғурта ҳодисаси суғурта таваккалчилиги сифатида эътироф этилиши учун у икки хусусиятга, яъни воқеа тасодифийлик ва эҳтимолликка эга бўлиши талаб этилади. Қоидага кўра, суғурта таваккалчилиги муайян ҳаракат рўй бериши мумкинлиги ёки унинг эҳтимоли даражасини аниқлаш ва ҳодисанинг содир бўлиши суғурта қилувчида суғурта ҳақини тўлашини юзага келтиради. Суғурта қилувчига нисбатан талаб қилиш ҳуқуқи вужудга келиши учун бир қатор юридик фактларни аниқлаш лозим бўладики, улар жумласига суғурта ҳодисасини ҳам киритиш лозим. Ўз навбатида, наф кўрувчи суғурта ҳақини олишга нисбатан ўз ҳуқуқини амалга ошириш ёки оширмаслик тўғрисида қарор қабул қилиши учун зарурий шарт- суғурта ҳодисаси юз бериши зарур. Шу жиҳатдан суғурта ҳодисаси учун тасодифийлик масаласи барча ҳолларда асосий омиллардан бири саналади. Суғурта ҳодисасининг тузилиши (структура)си суғуртанинг мақсадлари: суғурталанган шахс ҳисобланган суғурта қилдирувчининг моддий ҳолати ёмонлашувига олиб келадиган эҳтимолий ва тасодифий ҳолат юз берганда суғурта амалга оширилишига мос келиши лозим [22, 19-25 бетлар].

Суғурта ҳодисаси мураккаб юридик факт ҳисобланади, чунки унинг тузилишини ифодаладиган ва қонуний суғурта муносабатларида ҳуқуқ ва мажбуриятлар вужудга келишини, хусусан суғурта қилувчининг суғурта тўловини амалга ошириш мажбуриятини, суғурта қилдирувчининг ушбу тўловни талаб қилиш ҳуқуқини боғламайдиган бир неча турли жиҳатларга эга ҳисобланади. Ю.Б.Фогельсон суғурта ҳодисаси тузилишини таҳлил қилар экан, хавф-хатар, зарар ва улар ўртасидаги сабабий-оқибатли боғлиқлик элементлари мавжудлигини қайд этади [23, 44-бет]. В.Ю.Абрамовнинг фикрича, суғурта ҳодисасининг тузилиши суғурта воқеъаси, зиён ва ушбу тушунчалар ўртасидаги сабабий боғланишдан ташкил топади [24, 358-бет]. Назаримизда ўзининг табиатида кўра ушбу тузилмалари айний бўлиб, мазкур масалада юқоридаги муаллифларнинг ёндашувлари бир хил эканлигини кўрсатади. Суд амалиёти суғурта ҳодисаси юридик фактларнинг мажмуи сифатида квалификация қилади. Бироқ суғурта ҳодисаси юридик таркибни эмас, мураккаб юридик фактни ифодалайди. Акс ҳолда унинг ҳар бир тузилмавий элементи учун суғурта мажбурияти доирасида суғурта қилувчи, суғурта қилдирувчи, наф олувчи муайян ҳуқуқ ёки мажбурият эътироф этиш зарур бўлиб қолади. Юқоридаги ҳолатлардан қуйидаги хулосани чиқариш мумкин: ташувчи фаолияти таваккалчилигини суғурта қилишда суғурта ҳодисаси бўлиб, суғурта қилдирувчининг ташиш фаолиятини амалга ошириш натижаси учинчи шахсларнинг мулкий манфаатларига етказилган зарарни ундириш бўйича фуқаролик жавобгарлиги фактининг юз бериши ҳисобланади. Ушбу хулосани қуйидагилар билан тасдиқлаш мумкин: биринчидан, бундай талқин этиш фан ва амалиётда қўлланиладиган суғурта ҳодисасининг умумий тушунчасига зид келмайди. Иккинчидан, суғурта ҳодисасининг мазкур талқинини тарафлар ташиш фаолияти хавфини суғурта қилиш шартномасини тузишда аниқ хавф-хатар сифатида кўрсатишлари мумкин. Учинчидан, ташиш фаолиятини амалга ошираётган шахснинг учинчи шахсларга етказган зарари эмас, балки айнан фуқаролик жавобгарлигининг юз бериши суғурта ҳодисаси юз бериши сифатида аниқ сана

билан боғлаш мумкин ва бу ҳолат ташувчи фаолиятидаги суғурта таваккалчилигида даъво муддатини ҳисоблашда муҳим аҳамият касб этади. Тўртинчидан, суғурта ҳодисаси бундай тушунчаси мазкур фактни суд томонидан ёки тарафлар ўртасидаги ихтиёрий келишув бўйича аниқлашда тарафлар зиммасидаги сабабий боғланишни исботлаш мажбуриятидан озод этади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Долотина Р.Р. Правовое регулирование обязательного страхования профессиональной ответственности: автореф. дис. канд. юрид. наук. – Казань, 2007. – 3 с.
2. Сотников С.Л. Страхование профессиональной ответственности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Томск: 2010. – 20 с.
3. Гарбар А.В. Правовое регулирование страхования при осуществлении перевозок железнодорожным транспортом в России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Владивосток, 2012. – С. 16-17.
4. Андреева Е.В. Страхование ответственности: курс лекций. – Иркутск: Изд-во ИГЭА, 2001. – 35 с.
5. Волкова И.А. Страхование профессиональной имущественной ответственности: проблемы определения понятийного аппарата // Вестн. Волгогр. гос. ун-та. Сер. 5, Юриспруд. 2011. №1 (14). – 131 с.
6. Абрамов В.Ю. Страхование: теория и практика. – М.: Волтерс Клувер, 2007. –146 с.
7. Серебровский, В. И. Избранные труды по наследственному и страховому праву / В.И.Серебровский. – М.: Статут, 1997. – 403 с
8. Ситдикова Л.Б. Правовые аспекты страхования ответственности консультанта // Юрист. – 2007. – № 3. – С. 26.
9. Балашова Л.В. Существенные условия договора страхования профессиональной ответственности // Право и экономика. 2008. – № 3. – С. 43–47.
10. Волкова И.А. Страхование предпринимательских рисков / И.А. Волкова // Власть. 2009. – № 9. – С. 62–69.
11. Козлов А. Страхование профессиональной ответственности юриста // Российская юстиция. 2002. – № 5. – С. 50.
12. Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву. – М.: Статут, 1997. – 402 с.
13. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 2003. – 400 с.
14. Корнилова Н. Страховой риск и страховой случай // Российская юстиция. 2002. – № 6. – С. 82.
15. Гомелля, В. Б. Основы страхового дела. – М.: Анкил, 2005. – 75 с.
16. Балабанов И.Т. Страхование / И.Т. Балабанов, А.И. Балабанов. – СПб.: Питер, 2003. – 80 с.
17. Яковлева, Т. А. Страхование: учеб. пособие / Т.А. Яковлева, О.Ю. Шевченко. – М.: Экономистъ, 2004. –30 с.
18. Кабанцева, Н.Г. Страховое дело: учеб. пособие. – М.: Прогресс, 2008. – 10 с.
19. Сплетухов Ю.А. Страхование: учеб. пособие / Ю.А. Сплетухов, Е.Ф. Дюжиков. –М.: ИНФРА-М, 2006. –173с.
20. Щербаков В.А. Страхование: учеб. пособие / В.А. Щербакова, Е.В. Костина. –М.: Юрист, 2007. –122с.
21. Балашова Л.В. Существенные условия договора страхования профессиональной ответственности // Право и экономика. 2008. – № 3. – С. 43–47.

22. Бормотов А.В. Структура страхового случая // Юрист. 2009. – № 4. – С. 19–25.

23. Фогельсон Ю.Б. Комментарий к страховому законодательству. – М.: Юрист, 1999. – 44 с.

24. Абрамов В.Ю. Страхование: теория и практика – М.: Волтерс Клувер, 2007. – 358 с.

Қ.Авезов,

Зангиота туманлараро иқтисодий суди судьяси

ЎЗБЕКИСТОНДА ХУСУСИЙ ИЖРОЧИЛАР ИНСТИТУТИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ: ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА ВА ТАКЛИФЛАР

Аннотация: ушбу мақолада Ўзбекистон Республикаси иқтисодий судлари ҳужжатларининг ижро этилиши жараёнида юзага келаётган муаммоларни таҳлил этиш, ушбу соҳадаги хорижий давлатлар тажрибасини ўрганиш ва олимлар томонидан илгари сурилган фикр-мулоҳазаларни тадқиқ қилиш асосида ижро иши юритувига оид илмий жиҳатдан асосланган таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: суд ижрочиси, хусусий ижрочи, коллектор, суд қарорлари ижроси, мажбурий ижро.

Аннотация: в данной статье рассмотрены возникающие проблемы в процессе исполнения актов экономических судов Республики Узбекистан, изучаются подходы зарубежных стран к вопросам исполнения судебных актов и анализируется мнение ведущих ученых в этой сфере. На основании вышеизложенного сформулированы научно-обоснованные предложения и рекомендации в сфере исполнения судебных актов.

Ключевые слова: судебный исполнитель, частный исполнитель, коллектор, исполнение судебных актов, принудительное исполнение.

Annotation this article discusses emerging issues in the process of execution of acts of economic courts of the Republic of Uzbekistan, studies the approaches of foreign countries to the issues of enforcement of judicial acts and analyzes the opinion of leading scientists in this field. Based on the above, a scientifically-based proposal and recommendations in the field of execution of judicial acts are formulated.

Keywords: bailiff, private bailiff, collector, execution of judicial acts, compulsory execution of judicial acts.

Суд қарорларининг самарали ижро этилиши ҳуқуқий давлатни шакллантиришнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади, чунки айнан шу орқали ҳуқуқий тартибот ва ҳуқуқий хавфсизлик кафолатланган бўлади [1, 3-7 бетлар]. Ушбу фикрга қўшилмай иложимиз йўқ, албатта. Суд қарорларининг ўз вақтида ва лозим даражада ижро этилиши ҳуқуқий муносабатлар барқарорлигининг кафолати бўлиб хизмат қилади ҳамда давлатнинг инвестицион жозибadorлигига ижобий таъсир қилади.

Зеро, мавжуд қонунчилик адолатни таъминлаши, бузилган ҳуқуқларни самарали ҳимоя қилиши зарур. Акс ҳолда Президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, “Бу ҳолат мамлакатимиз қонунчилик тизимига фуқароларимиз, тадбиркорлар, қолаверса, чет эл инвесторларининг ишончсизлигини келтириб чиқариши мумкинлигини унутмаслигимиз керак” [2, 8-9 бетлар].

Ижро иш юритуви мантиқан олганда суд иш юритувининг сўнгги босқичи бўлиб, суд қарори қонуний кучга кириши билан шахснинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари тикланиши лозим. Агар мавжуд қонунчилик тизими такомиллаштирилмаганлиги сабабли юридик ёки жисмоний шахслар ўзига қонун билан тегишли ҳуқуқларини тиклай олмаса, бу фуқароларнинг суд тизими ва умуман олганда